ได้รับบทความ Received 01/05/2025
แก้ไขบทความ Revised 07/07/2025
ตอบรับบทความ Accepted 17/07/2025

02

ระเบิดการกดทับจากข้างใน ปลดปล่อยอัตลักษณ์ท้องถิ่น : กรณีศึกษาแพร่แห่ระเบิด

Exploding from Within: Releasing Local Identity: The Case of Phrae Hae Raberd

เชษฐา สุวรรณสา[1] และอนุชา แพ่งเกษร[2]
Chestha Suwannasa[1] and Anucha Pangkesorn[2]

[1] นักศึกษาปริญญาเอก สาขาศิลปะการออกแบบเชิงวัฒนธรรม คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
[2] ศาสตราจารย์ ดร., สาขาศิลปะการออกแบบเชิงวัฒนธรรม คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

[1] PhD student in Cultural Based Design Arts, Decorative Arts, Silpakorn University, Thailand
(E-mail address: chesthas@gmail.com)
[2] Assoc.Prof.Pol.Capt.Anucha Pangkesorn (Ph.D.)., Cultural Based Design Arts, Decorative Arts, Silpakorn University, Thailand
(E-mail address: anuchapangkesorn@gmail.com)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวคิดและกระบวนการ “ระเบิดการกดทับจากข้างใน” ในการฟื้นฟูและปลดปล่อยอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยใช้กรณีศึกษา “แพร่แห่ระเบิด” เป็นตัวอย่างวิเคราะห์หลัก กระบวนการดังกล่าว อาศัยแนวพระราชดำริ “ระเบิดจากข้างใน” ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ผสานกับแนวคิดด้านวาทกรรมและการกดทับทางสังคมของ Michel Foucault และ Pierre Bourdieu ในการอธิบายกลไกของการกดทับอัตลักษณ์ท้องถิ่น และแนวทางการปลดปล่อยผ่านการสร้างวาทกรรมใหม่ที่มีพลังบวก ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการ “ระเบิดการกดทับจากข้างใน” สามารถปลดปล่อยอัตลักษณ์ของชุมชนแพร่จากวาทกรรมเชิงลบที่มีผลกระทบต่อศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจ โดยผ่านสามขั้นตอนหลัก ได้แก่ (1) การทำลายภาวะเพิกเฉย ด้วยการตั้งคำถามต่อวาทกรรมเดิม (2) การระเบิดทางความคิด ด้วยการศึกษาค้นคว้าและสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ที่ท้าทายมายาคติที่มีอยู่ และ (3) การสร้างคุณค่าใหม่ ด้วยการนำเสนออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในเชิงบวกและร่วมสมัย กระบวนการดังกล่าวนำไปสู่การสร้างพื้นที่การรับรู้ใหม่ทั้งในระดับชุมชนและสังคมในวงกว้าง ช่วยส่งเสริมความเข้มแข็งของอัตลักษณ์ท้องถิ่น และสามารถขยายผลสู่การพัฒนานโยบายสาธารณะในด้านวัฒนธรรมได้ในอนาคต บทความนี้เสนอแนะแนวทางการประยุกต์ใช้แนวคิด “ระเบิดจากข้างใน” ในการฟื้นฟูอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นอื่น ๆ เพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนทางวัฒนธรรม และลดอคติที่ฝังรากในสังคมไทย

คำสำคัญ : ระเบิดจากข้างใน อัตลักษณ์ท้องถิ่น แพร่แห่ระเบิด วาทกรรมใหม่ การปลดปล่อยจากการกดทับ

Abstract

This academic article aims to present the concept and process of "Exploding from Within" as a method for revitalizing and liberating local identity from symbolic oppression, using the case study of Phrae Hae Raberd as a central example, using the case study of Phrae Hae Raberd as a central example. The process is based on the royal initiative of His Majesty King Bhumibol Adulyadej the Great (Rama IX) regarding the principle of "Exploding from Within", integrated with Michel Foucault's and Pierre Bourdieu's theories on discourse, symbolic power, and social suppression. This framework explains how local identity has been oppressed and proposes strategies to release such identity through the creation of new, empowering discourses. The study finds that the "Exploding the Suppression from Within" process effectively liberated Phrae's community identity from negative discourses that diminished local pride and dignity. This was achieved through three main stages: (1) dismantling indifference by questioning the existing discourses, (2) igniting new thought through research and synthesis to challenge existing myths, and (3) creating new values by presenting local cultural identity in a positive and contemporary manner. These processes fostered new perceptions at both the community and broader social levels, strengthening local identity and contributing to the development of public cultural policy. This article proposes the application of the "Exploding from Within" concept as a model for other local communities seeking to reclaim and empower their cultural identity, thus promoting sustainable cultural development and reducing deep-rooted prejudice in Thai society.

Keywords : Exploding from Within, Local Identity, Phrae Hae Raberd, New Discourse, Liberation from Suppression

บทนำ

การกดทับอัตลักษณ์ท้องถิ่น (Local Identity Suppression) เป็นปรากฏการณ์ที่พบได้ในหลายพื้นที่ของประเทศไทย โดยเฉพาะในชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม หรือศาสนาที่แตกต่างจากกระแสหลักของรัฐชาติไทย (Thai Nation-State) กระบวนการกดทับนี้มักปรากฏผ่านนโยบายรัฐ วาทกรรมสื่อสารสาธารณะและการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ที่ยึดโยงกับอำนาจส่วนกลาง ซึ่งทำให้กลุ่มชุมชนท้องถิ่นถูกลดทอนความหมาย หรือถูกกำหนดให้มีภาพลักษณ์ในเชิงลบโดยไม่รู้ตัว (Foucault, 1980; Bourdieu, 1991)

กรณีศึกษา “เมืองแพร่แห่งระเบิด” เป็นตัวอย่างสำคัญของการกดทับทางวาทกรรมที่ยึดโยงกับการบิดเบือนประวัติศาสตร์และการล้อเลียนท้องถิ่นจนกลายเป็นมายาคติในสังคมไทย เรื่องเล่าดังกล่าวเป็นคำล้อเลียนในทำนองว่า “ชาวแพร่โง่เขลาและไม่รู้จักอันตรายจากลูกระเบิดที่นำมาแห่บูชา” วาทกรรมดังกล่าวแพร่กระจายผ่านสื่อมวลชนและวาทกรรมสาธารณะ รวมถึงการอภิปรายในสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2555 ที่ส่งผลให้ภาพลักษณ์ชาวแพร่ถูกลดทอนศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจในท้องถิ่นอย่างยาวนาน

นอกจากกรณีของจังหวัดแพร่แล้ว ยังมีปรากฏการณ์คล้ายกันเกิดขึ้นในหลายพื้นที่ ตัวอย่างเช่น สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ชาวไทยมุสลิมเคยถูกกดทับผ่านนโยบายรัฐนิยมในสมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งบังคับให้เลิกใช้ภาษามลายูและห้ามเรียนคัมภีร์อัลกุรอานในโรงเรียน ส่งผลให้เกิดความรู้สึกแปลกแยกและตึงเครียดทางวัฒนธรรม (Amnesty, 2021) ชุมชนชาวเล อุรักลาโว้ย และมอแกน ในภาคใต้ที่ถูกลดทอนคุณค่าและปฏิเสธสิทธิในที่ดินทำกิน แม้จะเป็นชุมชนดั้งเดิมที่ดำรงวิถีชีวิตมายาวนาน โดยวาทกรรมรัฐมองว่าพวกเขา “ไม่พัฒนา” และ “ล้าหลัง” ซึ่งนำไปสู่การกดทับอัตลักษณ์และพื้นที่ชีวิต (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2549) กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในภาคเหนือที่ถูกตีตราว่าเป็น “ผู้บุกรุกป่า” ทั้งที่ดำรงวิถีชีวิตแบบพึ่งพิงธรรมชาติอย่างยั่งยืน แต่กลับถูกผลักให้อยู่ในกรอบวาทกรรมเชิงลบที่สะท้อนถึงอคติและอำนาจรัฐ (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2539)

ในระดับสากล ปรากฏการณ์การกดทับอัตลักษณ์และการฟื้นฟูอัตลักษณ์ท้องถิ่นเกิดขึ้นในหลายประเทศที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และประวัติศาสตร์อาณานิคม ตัวอย่างที่สำคัญ ได้แก่ ชุมชน Basque ในสเปน ซึ่งเผชิญกับการกดทับทางภาษาและวัฒนธรรมภายใต้การปกครองเผด็จการฟรังโก้ ในช่วงปี 1939 – 1975 ซึ่งห้ามใช้ภาษาบาสก์ในที่สาธารณะและพยายามลบล้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ แต่ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง ชุมชน Basque ได้รื้อฟื้นภาษาและวัฒนธรรมของตน จนกลายเป็นเขตปกครองตนเองที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจแข็งแกร่งที่สุดแห่งหนึ่งในยุโรป (Conversi, 1997)

ชนพื้นเมืองในออสเตรเลีย (Aboriginal Australians) ที่ถูกกดทับผ่านนโยบายการ “กลืนกลายทางวัฒนธรรม” (Assimilation Policy) ในช่วงศตวรรษที่ 20 โดยมีการบังคับให้เด็กพื้นเมืองถูกแยกจากครอบครัวเพื่อไปอยู่ในสถานสงเคราะห์และเรียนรู้วัฒนธรรมของชาวอาณานิคมตะวันตก ซึ่งเป็นที่รู้จักในชื่อ Stolen Generations (Human Rights and Equal Opportunity Commission, 1997) อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันชนพื้นเมืองออสเตรเลียได้ริเริ่มโครงการฟื้นฟูวัฒนธรรมและภาษา เช่น Welcome to Country และ Reconciliation Action Plan เพื่อคืนศักดิ์ศรีและสร้างการยอมรับในอัตลักษณ์ดั้งเดิมของตนเอง

ชนพื้นเมืองในแคนาดา (First Nations, Inuit, and Métis) ที่ถูกกดทับอัตลักษณ์ผ่านระบบโรงเรียนกินนอน (Residential Schools) ซึ่งบังคับเด็กพื้นเมืองให้ละทิ้งภาษาและศาสนาดั้งเดิม โดยมีเป้าหมายเพื่อ “ฆ่าชนพื้นเมืองในเด็ก” (Kill the Indian in the Child) แต่ในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา ชนพื้นเมืองแคนาดาได้ฟื้นฟูภาษา ประเพณี และพิธีกรรมดั้งเดิม รวมทั้งเรียกร้องความยุติธรรมและขอการเยียวยาจากรัฐ (Truth and Reconciliation Commission of Canada, 2015)

ตัวอย่างเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าการกดทับอัตลักษณ์ท้องถิ่นและชาติพันธุ์เป็นปรากฏการณ์ที่มีลักษณะเป็นสากล เกิดจากโครงสร้างอำนาจและวาทกรรมที่พยายามครอบงำและกลืนกลายความหลากหลายทางวัฒนธรรมให้กลายเป็นเอกภาพของรัฐชาติ (Nation-State) แต่ในขณะเดียวกัน ชุมชนที่ถูกกดทับสามารถฟื้นฟูอัตลักษณ์ผ่านกระบวนการสร้างวาทกรรมใหม่และการจัดการความรู้ที่สืบทอดและถ่ายทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมดั้งเดิมสู่สังคมในบริบทสมัยใหม่

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวคิดและกระบวนการ “ระเบิดการกดทับจากข้างใน” ซึ่งต่อยอดจากแนวพระราชดำริ “ระเบิดจากข้างใน” ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ผนวกกับแนวคิดทฤษฎีอำนาจและวาทกรรมของ Michel Foucault และ Pierre Bourdieu รวมถึงแนวคิดการศึกษาเพื่อปลดปล่อยของ Paulo Freire และศิลปะเชิงแนวคิด (Conceptual Art) เพื่ออธิบายกระบวนการฟื้นฟูอัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่น และการสร้างวาทกรรมใหม่ที่มีพลังบวกในการยกระดับความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีของชาวแพร่ในบริบทร่วมสมัย

บทความนี้ยังชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของการนำแนวทาง “ระเบิดการกดทับจากข้างใน” ไปประยุกต์ใช้ในชุมชนอื่น ๆ และการขยายผลในเชิงนโยบายสาธารณะ เพื่อสร้างสังคมที่เคารพในความหลากหลายทางอัตลักษณ์และส่งเสริมความยั่งยืนในพหุวัฒนธรรมของประเทศไทยและบริบทสากลในอนาคต

แนวคิดพื้นฐานและกรอบแนวคิด (Conceptual Framework)

บทความนี้นำเสนอการอธิบายปรากฏการณ์การปลดปล่อยอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่ถูกกดทับ ผ่านกรณีศึกษา *เมืองแพร่แห่งระเบิด* โดยอาศัยแนวคิดพื้นฐานและกรอบแนวคิดที่เชื่อมโยงระหว่างแนวพระราชดำริ "ระเบิดจากข้างใน" กับทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ว่าด้วยอำนาจ วาทกรรม อัตลักษณ์ และศิลปะเชิงแนวคิด (Conceptual Art) แนวคิดทั้งสี่ส่วนนี้ทำหน้าที่เป็นโครงสร้างหลักในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และแนวทางในการนำเสนอทางออกหรือกลยุทธ์การฟื้นฟูอัตลักษณ์ชุมชนอย่างยั่งยืน

"ระเบิดจากข้างใน" ตามแนวพระราชดำริ รัชกาลที่ 9

แนวพระราชดำริ "ระเบิดจากข้างใน" ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนและชุมชนจากภายในสู่ภายนอก โดยให้ความสำคัญกับการปลุกศักยภาพของคนในพื้นที่ด้วยตนเอง แทนการพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2559) แนวคิดนี้สะท้อนหลัก "การพัฒนาแบบพึ่งพาตนเอง" (Self-reliant Development) ซึ่งเน้นให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งจากภายใน ก่อนที่จะเปิดรับหรือปรับตัวเข้ากับปัจจัยภายนอก โดยมีโครงสร้างแนวทางสำคัญ 3 ขั้นตอน ดังนี้ 1. แรงบันดาลใจ (Inspiration) การสร้างความตระหนักรู้ถึงศักยภาพและความต้องการของตนเอง รวมถึงแรงจูงใจที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง 2. การศึกษาอย่างเป็นระบบ (Systematic Learning) การแสวงหาความรู้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นระบบ ครอบคลุมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ใหม่จากภายนอก 3. คุณภาพชีวิตเป็นเป้าหมาย (Quality of Life as a Goal) มุ่งเน้นการพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตในทุกด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยให้ความสำคัญกับความยั่งยืนและความสมดุลของชีวิตชุมชน

"พระเจ้าอยู่หัวใช้คำนี้ว่า "การพัฒนาต้องระเบิดจากข้างใน" อย่าเอาระเบิดจากข้างนอกไปปาหัวเขา ต้องระเบิดจากข้างใน คือต้องให้คนข้างในมีความพร้อมและเขาก็เอาตัวออกมาสู่ความเจริญหรือสู่ความสากล อย่ายัดเยียดเขา เห็นไหมครับ ทรงสอนง่าย ๆ อย่างนี้ พอพร้อมเขาจะมีโอกาสได้เรียนรู้ แล้วจึงได้ประโยชน์จากสิ่งที่เขาสัมผัส" (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2559)

ในกรณีศึกษา *แพร่แห่งระเบิด* แนวคิดนี้ถูกนำมาใช้เป็นกรอบแนวทางที่ชุมชนใช้ในการปลดปล่อยอัตลักษณ์ของตนเอง โดยเริ่มจากการตระหนักรู้ปัญหาและอดีตที่เกิดจากวาทกรรมเดิม ศึกษาค้นคว้าข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ด้วยตนเอง และพัฒนาการนำเสนออัตลักษณ์ใหม่ที่เสริมสร้างศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่น

ทฤษฎีการกดทับอัตลักษณ์ (Internalized Oppression)

แนวคิดเกี่ยวกับการกดทับอัตลักษณ์ (Internalized Oppression) อธิบายกระบวนการที่กลุ่มคนหรือชุมชนรับเอาวาทกรรมและค่านิยมเชิงลบจากภายนอกมาเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ของตนเองโดยไม่รู้ตัว ซึ่งนำไปสู่การยอมจำนนต่อโครงสร้างอำนาจที่กดทับ และลดทอนคุณค่าของตนเองในระดับจิตสำนึก (Pyke, 2010) Bourdieu (1991) เสนอแนวคิด “อำนาจเชิงสัญลักษณ์” (Symbolic Power) ซึ่งดำเนินการผ่านภาษา วาทกรรม และสถาบันทางสังคม ที่มีบทบาทในการกำหนดโครงสร้างความคิดและพฤติกรรมของผู้คน อำนาจนี้มีความละเอียดอ่อนเพราะทำงานผ่านกลไกของ “การยอมรับโดยไม่รู้ตัว” (Misrecognition) ทำให้ผู้ถูกครอบงำยอมรับสถานะทางสังคมของตนเองที่ต่ำกว่าผู้อื่นโดยไม่ตั้งคำถาม Michel Foucault (1980) ขยายแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจโดยเน้นว่าความรู้และความจริงถูกสร้างผ่านวาทกรรมที่มีอำนาจในการกำหนด “สิ่งที่เป็นจริง” ในสังคม วาทกรรมเชิงลบที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น เช่น คำล้อเลียน “เมืองแพร่แห่งระเบิด” จึงเป็นส่วนหนึ่งของกลไกการควบคุมและครอบงำที่บั่นทอนศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชนนั้น ๆ

ในกรณีของเมืองแพร่ ชุมชนเผชิญกับกระบวนการกดทับอัตลักษณ์ (Internalized Oppression) โดยที่คนในพื้นที่บางส่วนยอมรับและกลืนกลายวาทกรรม “แห่งระเบิด” มาเป็นส่วนหนึ่งของภาพลักษณ์ตนเองโดยไม่ตั้งคำถาม ซึ่งทำให้ศักยภาพของชุมชนถูกจำกัดทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

วาทกรรม (discourse)

แนวคิดวาทกรรม (discourse) ของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ซึ่งถือกำเนิดในบริบทตะวันตก สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อทำความเข้าใจกลไกอำนาจในสังคมไทยได้อย่างสอดคล้อง โดยเฉพาะในมิติของการควบคุมความรู้ การผลิตซ้ำสิ่งที่สังคมยอมรับว่าเป็น ‘ความจริง’ และการกดทับอัตลักษณ์ของผู้คนในระดับท้องถิ่นผ่านภาษาทางสังคมวัฒนธรรม

ในบริบทไทย แม้มิใช่การควบคุมในลักษณะ panopticon โดยตรงตามแบบตะวันตก หากแต่ปรากฏในรูปแบบของอำนาจเชิงวาทกรรมที่ฝังอยู่ในศีลธรรม ประเพณี ศาสนาและคำพูดในชีวิตประจำวัน เช่น คำว่า “บ้านนอก” “ไม่รู้ที่ต่ำที่สูง” หรือ “ไร้การศึกษา” ที่ถูกใช้ซ้ำจนผู้คนในท้องถิ่นอาจยอมรับสถานะด้อยของตนโดยไม่รู้ตัว วาทกรรม “แพร่แห่งระเบิด” ก็เช่นเดียวกัน เมื่อถูกนำมาใช้ซ้ำผ่านสื่อ การล้อเลียน และบทสนทนาในสังคม ก็ส่งผลให้คนในพื้นที่อาจซึมซับการลดทอนคุณค่าของตนเองโดยไม่รู้ตัวเช่นกัน

ฟูโกต์เคยกล่าวว่า “อำนาจไม่ได้อยู่ที่ใครคนใดคนหนึ่ง แต่อยู่ในโครงสร้างของความรู้ที่ถูกยอมรับว่าเป็นความจริง” (Foucault, 1980) ดังนั้น การท้าทายต่ออำนาจจึงมิได้เป็นเพียง

การเรียกร้องสิทธิทางการเมือง หากแต่เป็นการต่อสู้ทางวาทกรรมเพื่อรื้อถอนความจริงที่เคยถูกยอมรับโดยไม่ตั้งคำถาม

ด้วยแนวทางนี้ แนวคิดของฟูโกต์จึงสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจการกดทับเชิงสัญลักษณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ท้องถิ่น และเปิดพื้นที่ให้แก่การวิพากษ์อำนาจที่เคยซ่อนอยู่ในวาทกรรมประจำวัน

การกดทับพื้นที่ความคิด กับความรุนแรงในวัฒนธรรมไทย

ฟูโกต์อธิบายว่า อำนาจไม่ได้มาจากโครงสร้างเดียว แต่กระจายผ่านวาทกรรมและสถาบันต่าง ๆ ซึ่งกำหนดวิธีคิดของสังคม เมื่ออำนาจสามารถกำหนดว่าอะไรเป็น “ความจริง” หรือ “ความรู้ที่ถูกต้อง” สิ่งที่อยู่นอกกรอบนี้จึงถูกกดทับหรือทำให้เป็นเรื่องไม่น่าเชื่อถือ (Foucault, 1980) การกดทับท้องถิ่นเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากความแตกต่างทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ซึ่งนำไปสู่การยกย่องวัฒนธรรมบางกลุ่มให้มีความสำคัญหรือสูงส่งกว่าวัฒนธรรมอื่น ๆ โดยเฉพาะในช่วงยุคชาตินิยมที่รัฐพยายามสร้างวัฒนธรรมหลักของชาติ ส่งผลให้วัฒนธรรมท้องถิ่นถูกจำกัดบทบาท บีบบังคับให้ถูกลืมเลือน หรือแม้กระทั่งถูกด้อยค่าในสายตาของสังคมส่วนใหญ่ การกดทับดังกล่าวอาจเกิดจากหลายปัจจัย เช่น โครงสร้างอำนาจจากส่วนกลาง มายาคติที่ฝังรากลึกในสังคม หรือกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างความเจริญตามมาตรฐานของเมืองใหญ่ โดยไม่คำนึงถึงคุณค่าของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการเหยียดหยามท้องถิ่น และนำไปสู่การยอมจำนนต่อการกดทับทางความคิด

การกดทับทางความคิด คือกระบวนการที่หยุดยั้งไม่ให้เกิดการตั้งคำถามหรือการเรียนรู้ ซึ่งมักแฝงอยู่ในวัฒนธรรมไทยที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการบังคับใช้อำนาจ วัฒนธรรมไทยมักถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างเงื่อนไขเพื่อกดทับกลุ่มที่มีวัฒนธรรมแตกต่าง โดยอ้างถึงความดีงามของวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งที่สร้างความเจริญงอกงามให้แก่สังคม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมไทยไม่ได้มีเพียงด้านดีเท่านั้น แต่ยังมีด้านที่ส่งเสริมความรุนแรงแอบแฝงอยู่ เช่น การเชื่อฟังผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจโดยไม่ตั้งคำถาม การตั้งคำถามมักถูกตีความว่าเป็นความก้าวร้าวและขัดกับวัฒนธรรมที่ดีงาม สิ่งนี้กลายเป็นการสนับสนุนความรุนแรงของผู้มีอำนาจในการควบคุมบุคคลหรือกลุ่มคนที่ไม่ยอมจำนนต่ออำนาจนั้น ๆ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2549)

ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมเป็นความรุนแรงที่แอบแฝงอยู่ในแบบแผนทางวัฒนธรรม ซึ่งหล่อหลอมความคิดและทัศนคติของคนในสังคมมาอย่างยาวนาน เป็นความรุนแรงที่ไม่ปรากฏชัดเจน (Invisible Violence) แต่สามารถดำรงอยู่ได้ผ่านการสร้างข้ออ้างต่าง ๆ เพื่อรองรับการกระทำความรุนแรงนั้น (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2539) ตัวอย่างเช่น คำล้อเลียน "แพร่แห่ระเบิด" เป็นการกดทับที่เกิดขึ้นจากการยอมจำนนต่อวาทกรรมเชิงลบมาเป็นเวลานาน

แม้จะมีการตอบโต้บ้าง แต่ก็มักเป็นไปในลักษณะที่ไม่ได้ใช้ความรู้นำเสนอโต้แย้ง ขาดการตั้งคำถามและวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง การไม่ตั้งคำถามต่อเรื่องราวใกล้ตัวและการปล่อยปละละเลยทางความคิด ส่งผลให้เกิดการยอมจำนนต่อการกดทับทางความคิดอย่างไม่รู้ตัว

ศิลปะเชิงแนวคิด (Conceptual Art)

ศิลปะเชิงแนวคิด (Conceptual Art) เป็นหนึ่งในลักษณะสำคัญของศิลปะยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodern Genre) ซึ่งมักเน้นการตั้งคำถามต่อความหมายดั้งเดิมของศิลปะ ไม่มุ่งเน้นเพียงความงาม หรือเทคนิคเชิงรูปแบบ หากแต่ให้ความสำคัญกับแนวคิด (idea) และบริบท (context) ของผลงานเป็นหลัก งานศิลปะแบบนี้จึงมุ่งหวังให้ผู้ชมเกิดกระบวนการคิดวิพากษ์มากกว่าความพึงพอใจทางสายตา

ในบริบทศิลปะไทย ศิลปะเชิงแนวคิดและแนวหลังสมัยใหม่เริ่มปรากฏให้เห็นเด่นชัดหลังเหตุการณ์ ‘พฤษภาทมิฬ’ ปี พ.ศ. 2535 ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญทางการเมืองและวัฒนธรรมของสังคมไทย หลังจากนั้น ศิลปินไทยจำนวนมากได้หันมาใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือในการวิพากษ์อำนาจรัฐ ทบทวนอัตลักษณ์ชาติ และเรียกร้อง ประชาธิปไตยในรูปแบบใหม่ เช่น กลุ่ม “ศิลปะเพื่อชีวิต” (Art for Life) “กลุ่มแมลงสาบ” (The Cockroach Group) และศิลปินรุ่นใหม่ที่นำเสนอ ผลงานในพื้นที่นอกระบบ เช่น แกลเลอรี่อิสระ หรือกิจกรรมศิลปะตามท้องถนน (Chanrochanakit, P. 2011)

ลักษณะเด่นของ Postmodern Genre ในไทยจึงไม่เพียงจำกัดอยู่ที่การเล่นกับรูปแบบหรือล้อเลียน แนวคิดเดิม แต่ยังเป็นการแสดงจุดยืนทางการเมือง วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ในแบบที่เชื่อมโยงกับ ประสบการณ์ของผู้คนทั่วไป งานศิลปะหลายชิ้นจึงผสานบริบทท้องถิ่น ความเชื่อพื้นบ้าน หรือวาทกรรมร่วมสมัย เข้ากับกลวิธีเชิงแนวคิด เช่น การใช้สัญลักษณ์วัตถุธรรมดา หรือสถานที่ในชีวิตประจำวัน มาแปรความหมายใหม่ ให้ผู้ชมตั้งคำถามต่อ “สิ่งที่เคยเป็นจริง”

ในกรณีของนิทรรศการ “แพร่แห่ระเบิด” หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรื้อฟื้นวาทกรรมท้องถิ่น ผ่านศิลปะเชิงแนวคิดนั้น จึงสามารถมองเห็นเป็นการสานต่อแนวคิด postmodern ในแบบที่ฝังรากใน “การเมืองของความทรงจำ” และ “อัตลักษณ์ที่ถูกกดทับ” ซึ่งเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับประวัติศาสตร์การเมืองไทย ยุครวมสมัย

การสร้างอัตลักษณ์เชิงบวกใหม่ (Positive Identity Construction)

การปลดปล่อยอัตลักษณ์จากการกดทับจำเป็นต้องผ่านกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่มีพลังบวกและเป็นที่ยอมรับทั้งในและนอกชุมชน Paulo Freire (1970) เสนอแนวคิด

“การศึกษาเพื่อปลดปล่อย” (Pedagogy of the Oppressed) ซึ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งสร้างความตระหนักรู้ (Critical Consciousness) ให้กับคนในชุมชน เพื่อปลดปล่อยตนเองจากการกดขี่และเสริมพลังให้กับผู้เรียนในการกำหนดชะตากรรมของตนเอง

Freire เน้นให้กระบวนการเรียนรู้เป็นแบบ “สองทาง” ที่ผู้เรียนและผู้สอนมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันเพื่อสร้างความรู้ใหม่ ซึ่งช่วยเปิดพื้นที่ให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์วาทกรรมเก่าที่กดทับชุมชน และแทนที่ด้วยความเข้าใจใหม่ที่สะท้อนความจริงและคุณค่าของอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างแท้จริง ในทิศทางเดียวกัน Peter L. Berger และ Thomas Luckmann (1966) ได้อธิบายกระบวนการ “การสร้างความเป็นจริงทางสังคม” (The Social Construction of Reality) ซึ่งเสนอว่าอัตลักษณ์ชุมชนถูกสร้างผ่านการปฏิสัมพันธ์และการสร้างความหมายร่วม (Shared Meaning) ของสมาชิกในชุมชน อัตลักษณ์จึงไม่ใช่สิ่งที่ตายตัว แต่สามารถปรับเปลี่ยนและกำหนดได้ใหม่ผ่านกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม

ฟูโกต์กับบริบทสังคมไทย

แนวคิดวาทกรรมของฟูโกต์ทำให้เราเห็นว่า ความจริงในสังคมคือสิ่งที่ถูกผลิตซ้ำผ่านกลไกทางสังคมและสถาบัน ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แม้แนวคิดวาทกรรมของ Michel Foucault จะถือกำเนิดในบริบทตะวันตกที่เน้นโครงสร้างอำนาจผ่านสถาบัน เช่น โรงเรียน เรือนจำ โรงพยาบาล และการบริหารรัฐสมัยใหม่ แต่เมื่อมองย้อนกลับมายังบริบทไทย จะพบว่า “ระบบอำนาจ” ที่ปรากฏก็มีลักษณะคล้ายคลึงกันในเชิงโครงสร้าง แม้จะไม่อยู่ในรูป panopticon คือแนวคิดการควบคุมที่ทำให้ผู้ถูกควบคุมรู้สึกว่าตนถูกเฝ้ามองตลอดเวลา แม้ไม่เห็นผู้คุมจริง จนนำไปสู่การควบคุมตนเองโดยสมัครใจ แบบในงาน Discipline and Punish (Foucault, 1995) แต่แนวคิด Panopticon ในสังคมไทยสะท้อนผ่านระบบการศึกษาที่มุ่งควบคุมวินัยผ่านสายตาครูและระเบียบแบบแผนหรือในพื้นที่ศิลปะที่วาทกรรมรัฐกำกับกรอบการแสดงออก แม้ไม่มีการเซ็นเซอร์โดยตรง ทำให้เกิดการสยบยอมโดยอัตโนมัติและปรากฏในรูปของการควบคุมผ่านวาทกรรมศีลธรรม ประเพณี และคำพูดที่สังคมไทยยอมรับว่าเป็นความจริง เช่น การใช้ถ้อยคำอย่าง “ห่างไกลความเจริญ” “หลังเขา” “ไม่มีการศึกษา” เพื่อจัดลำดับทางสังคม โดยที่ผู้ถูกกดทับไม่อาจตั้งคำถาม

แนวคิดของ Foucault ที่ว่า “อำนาจไม่อยู่ที่ใครคนใดคนหนึ่ง แต่อยู่ในโครงสร้างของความรู้ที่ถูกยอมรับว่าเป็นความจริง” จึงสามารถประยุกต์ใช้ในบริบทไทยได้ โดยเฉพาะการวิเคราะห์วาทกรรมที่ถูกผลิตซ้ำทั้งโดยรัฐและสังคมส่วนกลางผ่านสื่อ การศึกษา และการล้อเลียน เช่น กรณี “แพร่แห่ระเบิด” ที่กลายเป็นความจริงชุดหนึ่งที่ผู้คนในท้องถิ่นถูกทำให้เชื่อและรู้สึกอับอายโดยไม่รู้ตัว

กรณีศึกษา "เมืองแพร่แห่ระเบิด" (Case Study: Phrae Hae Raberd)

บทบาทของวาทกรรมต่ออัตลักษณ์ท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Power) ที่ฝังรากลึกในโครงสร้างสังคมไทย การศึกษากรณี “เมืองแพร่แห่ระเบิด” นำเสนอปรากฏการณ์การกดทับอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่าเชิงลบที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของสังคมไทยในวงกว้าง พร้อมทั้งวิเคราะห์กระบวนการปลดปล่อยและสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่ชุมชนแพร่ได้ดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา

ที่มาและพัฒนาการของวาทกรรม "แพร่แห่ระเบิด"

ที่มาและบริบทของกรณีศึกษา "เมืองแพร่แห่ระเบิด" เป็นตัวอย่างที่สะท้อนถึงการกดทับอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านวาทกรรมเชิงล้อเลียน ซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกัน ส่งผลให้เกิดมุมมองเชิงลบต่อชุมชนที่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจ ถูกมองว่าด้อยพัฒนาและไม่ทันสมัย วาทกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดความขุ่นเคืองในหมู่ชาวท้องถิ่น ด้วยการสร้างเรื่องเล่าขานว่า มีระเบิดตกลงมาในเมืองแพร่แต่ไม่ระเบิด ชาวแพร่เข้าใจผิดคิดว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงนำไปแห่บูชา จนเกิดการระเบิดขึ้นทำให้มีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก ความหมายแฝงของเรื่องเล่านี้คือการตีตราว่าชาวแพร่เป็นกลุ่มคนที่ขาดความรู้ความเข้าใจ ไร้เดียงสาและไม่สามารถแยกแยะสิ่งของอันตรายได้ สิ่งนี้สร้างความตลกขบขันให้กับผู้ที่ล้อเลียน แต่สำหรับชาวแพร่แล้วถือเป็นการดูหมิ่นเหยียดหยาม

ตัวอย่างที่ชัดเจนของวาทกรรมดังกล่าวปรากฏในการอภิปรายในรัฐสภา เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2555 ซึ่งมีการเรียกร้องให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากพรรคประชาธิปัตย์ออกมาขอโทษชาวจังหวัดแพร่และน่าน หลังจากที่เขาอภิปรายเสียดสีชาวแพร่และน่านในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี พ.ศ. 2556 โดยเขากล่าวว่า *"มีลูกระเบิดตกมาจากฟ้า ชาวแพร่คิดว่าเป็นระเบิดจากเทวดา นำไปแห่จนระเบิดตายทั้งเมือง เลยเป็นที่มาของเมืองแพร่แห่ระเบิด"* คำพูดดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นการดูถูกเหยียดหยามชาวแพร่ว่าไร้การศึกษา แต่ยังเป็นข้อมูลที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เนื่องจากระเบิดที่ชาวแพร่นำไปแห่นั้นไม่เคยระเบิด และในปัจจุบันยังคงถูกนำไปใช้เป็นระฆังในวัดต่าง ๆ ในอำเภอลองจังหวัดแพร่ และเกิดการเดินขบวนประท้วงที่หน้าศาลากลางจังหวัดแพร่ (MGR online, 2555)

เหตุการณ์ที่เป็นจุดเริ่มต้นของวาทกรรม “แพร่แห่ระเบิด” ย้อนกลับไปในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ราว ค.ศ.1942–1945 เมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดใส่สะพานห้วยแม่ต้าเพื่อสกัดการเคลื่อนทัพของญี่ปุ่น โดยเสรีไทยชาวแพร่เป็นผู้ชี้เป้า เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2488 (ณรงค์ จันทรางกูร, 2560) ระเบิดบางลูกไม่ทำงาน และถูกชาวบ้านนำไปแห่ถวายทำเป็นระฆัง 3 วัดด้วยกัน คือ วัดแม่ลานเหนือ วัดนาตุ้ม และวัดศรีดอนคำ (2516)

ในเวลาต่อมา เรื่องราวดังกล่าวได้กลายเป็นคำล้อเลียนว่า “ชาวแพร่แห่ลูกระเบิด เพราะคิดว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์” โดยไม่รู้ที่มาที่ไป ซึ่งปรากฏในวาทกรรมสาธารณะและแม้แต่การอภิปรายในรัฐสภา ปี พ.ศ. 2555

แต่ก่อนหน้านี้คนในชุมชนได้ริเริ่มตอบโต้ด้วยการรื้อฟื้นข้อเท็จจริง โดยการสร้างพิพิธภัณฑ์เสรีไทยแพร่ (หลัง พ.ศ. 2550) การก่อตั้งร้านกาแฟแห่ระเบิด (2552) จัดนิทรรศการเผยแพร่เรื่องราว และกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ยึดโยงกับ “การระเบิดจากข้างใน” โดยคนแพร่เอง เพื่อสร้างอัตลักษณ์ใหม่อย่างร่วมสมัย

วาทกรรมดังกล่าวกลายเป็นภาพจำในเชิงลบต่ออัตลักษณ์ของชุมชนเมืองแพร่ แม้จะมีความพยายามจากคนในพื้นที่บางส่วนในการอธิบายข้อเท็จจริงและรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ที่แท้จริง แต่กระแสวาทกรรมในวงกว้างกลับคงอยู่และส่งผลต่อการรับรู้ของสังคมไทยต่อเมืองแพร่ในระยะยาว

การกดทับและผลกระทบต่ออัตลักษณ์ท้องถิ่น

วาทกรรม “แพร่แห่ระเบิด” ไม่ได้เป็นเพียงแค่คำล้อเลียนในเชิงสัญลักษณ์ แต่ได้สร้างการกดทับในระดับโครงสร้างอัตลักษณ์ของคนในพื้นที่ ซึ่งมีผลกระทบในหลายมิติ ได้แก่

มิติทางสังคม เกิดการหลีกเลี่ยงพูดถึงภูมิลำเนาของตนในที่สาธารณะ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีการปฏิสัมพันธ์กับคนต่างถิ่น เช่น ในที่ทำงานหรือสถานศึกษา เพราะเกรงว่าจะตกเป็นเป้าในการล้อเลียนหรือถูกตั้งคำถามเกี่ยวกับวาทกรรมนี้ ส่งผลให้เกิดการจำกัดขอบเขตในการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ท้องถิ่น

มิติทางจิตวิทยา การถูกตราหน้าว่า “โง่เขลา” จากคำล้อเลียน ย่อมทำให้เกิดความรู้สึกต่ำต้อย (Inferiority Complex) และส่งผลต่อความมั่นใจในการแสดงออกทางความคิดในวงกว้าง โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนตนเอง

มิติทางวัฒนธรรม กระแสวาทกรรมเชิงลบทำให้การเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของเมืองแพร่บางส่วนถูกบิดเบือนและลดทอนความสำคัญ อัตลักษณ์วัฒนธรรมที่เคยมีศักยภาพในการบอกเล่าเรื่องราวของความกล้าหาญและภูมิใจในอดีตถูกแทนที่ด้วยภาพจำที่ขาดพลังบวก ส่งผลต่อการส่งต่อองค์ความรู้และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมให้กับคนรุ่นใหม่ในชุมชน

ผลกระทบทั้งหมดนี้นำไปสู่การลดทอนศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่นของชาวแพร่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Internalized Oppression ของ Bourdieu (1991) และกระบวนการควบคุมผ่านวาทกรรมของ Foucault (1980)

การค้นคืนและสร้างอัตลักษณ์ใหม่

การรับรู้ถึงผลกระทบจากวาทกรรม “แพร่แห่ระเบิด” ทำให้คนในชุมชนเริ่มต้นกระบวนการฟื้นฟูอัตลักษณ์ของตนเอง โดยเน้นกระบวนการ “ระเบิดจากข้างใน” ที่เริ่มต้นจากการตั้งคำถามและทบทวนวาทกรรมเดิม และต่อยอดไปสู่การสร้างอัตลักษณ์เชิงบวกใหม่ กระบวนการนี้ประกอบด้วยการดำเนินการในหลายระดับ ได้แก่

การรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

แนวคิดเรื่องการกดทับอัตลักษณ์ในกรณีศึกษานี้ เกิดขึ้นจากการตั้งคำถามถึงที่มาของวาทกรรมล้อเลียนดังกล่าว ซึ่งได้รับการศึกษาอย่างละเอียดโดยคุณณรงค์ จันทรางกูร ในหนังสือ "เมืองแพร่แห่ระเบิด" (ณรงค์ จันรางกูร, 2560) โดยร่วมมือกับคุณสุรินทร์ โสภารัตนานันท์ อดีตสมาชิกเสรีไทยสายแพร่ ในการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วมในเหตุการณ์แห่ระเบิดที่อำเภอลอง ได้แก่ พระสมุห์สากล อติพัทโธ เจ้าอาวาสวัดแม่ลานเหนือ นายสม ไชยแก้ว และนายสมาน หมื่นขัน ซึ่งทั้งหมดเป็นผู้มีภูมิลำเนาในอำเภอลองและเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าว

จากข้อมูลที่รวบรวมได้ พบว่าในอดีต นายหลง มโนมูล คนงานรถไฟสถานีแก่งหลวง ได้พบซากลูกระเบิดของอเมริกาที่ถูกทิ้งเพื่อทำลายสะพานรถไฟห้วยแม่ต้าในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เพื่อต่อต้านกองทัพญี่ปุ่น ต่อมาเขาได้แจ้งให้นายสมาน หมื่นขัน ทราบ และขอความช่วยเหลือจากคนงานรถไฟสถานีแก่งหลวง ได้แก่ นายชุ่ม ขันแก้ว นายชัยวัฒน์ พึ่งฟอง นายพินิจ สุทธิสุข และนายย้าย ปัญญาทอง ในการขุดและขนย้ายระเบิดดังกล่าวไปยังวัดแม่ลานเหนือ โดยชาวบ้านในพื้นที่ได้ร่วมกันแห่ระเบิดไปยังวัดด้วยความเชื่อว่าจะนำไปทำเป็นระฆังวัด นอกจากนี้ ระเบิดยังถูกนำไปถวายทำระฆังที่วัดศรีดอนคำและวัดนาตุ้มอีกด้วย

ภาพที่ 1 ลูกระเบิดทำเป็นระฆังที่วัดศรีดอนคำ วัดนาตุ้ม และวัดแม่ลานเหนือ

ที่มา: MUSEUMTHAILAND, (2562)

ข้อมูลเหล่านี้ได้รับการรวบรวมและนำเสนอที่พิพิธภัณฑ์เสรีไทยแพร่ โรงแรมภราดร จังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่เล่าเรื่องราวการต่อสู้ของเสรีไทยชาวแพร่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง และได้จัดพิมพ์เป็นหนังสือ "ประวัติศาสตร์เสรีไทยแพร่ ผู้ปิดทองหลังพระ" เพื่อเผยแพร่ความรู้และข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ "เมืองแพร่แห่ระเบิด" หนังสือดังกล่าวได้กลายเป็นฐานข้อมูลสำคัญที่ถูกนำมาสร้างกระบวนการรับรู้ใหม่ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ร้านกาแฟแห่ระเบิด ซึ่งเป็นธุรกิจเพื่อสังคม (social enterprise) ที่ใช้แนวคิด**ศิลปะเชิงแนวคิด (conceptual art)** นำมาสร้างพื้นที่ทางศิลปะกระตุ้นให้ผู้คนตั้งคำถามและศึกษาข้อมูลเพิ่มเติม ตลอดระยะเวลา 15 ปี ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดนิทรรศการ การเสวนา การบรรยาย และการเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อสังคมออนไลน์และสื่อมวลชน ได้ช่วยกระจายความรู้และสร้างการรับรู้ใหม่เกี่ยวกับเหตุการณ์ "เมืองแพร่แห่ระเบิด" ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มคนนอกพื้นที่และนักท่องเที่ยว ซึ่งช่วยลดการตีตราและสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชาวแพร่ผ่านประวัติศาสตร์

ภาพที่ 2 พิพิธภัณฑ์เสรีไทยสายแพร่

ที่มา: สถาบันปรีดี พนมยงค์, (2566)

ภาพที่ 3 ลูกระเบิดจำลองในพิพิธภัณฑ์เสรีไทยแพร่ โรงแรมภราดรแพร่

ที่มา: ศูนย์มานุษวิทยาสิรินธร, (2555)

พิพิธภัณฑ์เสรีไทยแพร่ ร้านกาแฟแห่ระเบิด และนิทรรศการท้องถิ่น

ชุมชนได้จัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์เสรีไทยแพร่” ซึ่งนำเสนอประวัติศาสตร์การมีส่วนร่วมของคนแพร่ในขบวนการเสรีไทย อันเป็นบทบาทที่สำคัญในการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติไทยจากการยึดครองของญี่ปุ่นในสงครามโลก ครั้งที่ 2 และนำเสนอประวัติศาสตร์การทิ้งระเบิดเพื่อต่อต้านกองทัพญี่ปุ่นที่อำเภอลองจังหวัดแพร่ จนเป็นเหตุให้มีการนำระเบิดที่ไม่ระเบิดมาแห่ทำระฆังถวายวัด นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้ง “ร้านกาแฟแห่ระเบิด” ซึ่งเปลี่ยนคำล้อเลียนให้กลายเป็นชื่อร้านที่บ่งบอกถึงความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์และเป็นการยั่วล้อกระตุ้นให้คนตั้งคำถาม ตามแนวทาง **ศิลปะเชิงแนวคิด** (Conceptual Art) พร้อมทั้งเป็นพื้นที่สำหรับเผยแพร่ข้อมูลที่ถูกต้องและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว

นิทรรศการท้องถิ่นและกิจกรรมต่าง ๆ ยังถูกจัดขึ้นเพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และเข้าใจถึงบทบาทที่แท้จริงของชาวแพร่ในประวัติศาสตร์ชาติไทย ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมและการสื่อสารที่สร้างความเข้าใจใหม่

ภาพที่ 4 พิพิธภัณฑ์เสรีไทยแพร่

ภาพที่ 5 กลุ่มห้องเรียนฮักลูกศึกษาประวัติศาสตร์แพร่แห่ระเบิดที่กาแฟแห่ระเบิด

ภาพที่ 6 นิทรรศการประวัติศาสตร์การแห่ระเบิด ที่กาแฟแห่ระเบิด

ภาพที่ 7 ระฆังลูกระเบิดที่วัดศรีดอนคำ ได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว

การเปลี่ยน “คำล้อเลียน” เป็น “สัญลักษณ์วัฒนธรรมร่วมสมัย”

คำว่า “แห่ระเบิด” ถูกนำมาใช้ในบริบทใหม่ โดยเปลี่ยนจากภาพลักษณ์เชิงลบไปสู่สัญลักษณ์เชิงสร้างสรรค์และร่วมสมัย กลายเป็นแนวคิดที่สะท้อนถึงพลังแห่งการฟื้นฟูและการเรียนรู้จากประวัติศาสตร์ของตนเอง ตัวอย่างเช่น การผลิตสินค้าที่ระลึก การออกแบบโลโก้ และการจัดกิจกรรมที่สื่อถึงแนวคิด “ระเบิดพลังบวก” ของชาวแพร่ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการ Positive Identity Construction ตามแนวคิดของ Freire (1970) และ Berger & Luckmann (1966)

ภาพที่ 8 การออกแบบผลิตภัณฑ์แพร่แห่งระเบิด เปลี่ยนคำล้อเลียนเป็นสินค้า

กรณีศึกษาเมืองแพร่แสดงให้เห็นว่าการฟื้นฟูอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่ถูกกดทับสามารถดำเนินการได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้และสร้างความหมายใหม่จากภายในชุมชนเอง โดยใช้แนวคิด “ระเบิดจากข้างใน” เป็นกรอบในการสร้างพลังและศักดิ์ศรีให้กลับคืนมา การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่เพียงแต่สร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนในพื้นที่ แต่ยังเปิดโอกาสให้สังคมไทยโดยรวมได้ทบทวนวาทกรรมที่เคยครอบงำและยอมรับความหลากหลายทางอัตลักษณ์ในรูปแบบใหม่ที่สร้างสรรค์และยั่งยืน

การวิเคราะห์และอภิปราย (Analysis and Discussion)

การฟื้นฟูอัตลักษณ์ท้องถิ่นเมืองแพร่จากวาทกรรมเชิงลบ “แพร่แห่งระเบิด” โดยใช้แนวคิด “ระเบิดการกดทับจากข้างใน” เป็นกระบวนการที่สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการปลดปล่อยตนเองจากอำนาจเชิงสัญลักษณ์และวาทกรรมที่กดทับ (Symbolic Domination) ผ่านการสร้างความตระหนักรู้ใหม่ การเรียนรู้เชิงวิพากษ์ และการสร้างอัตลักษณ์ร่วมสมัยที่มีพลังบวก

การประยุกต์ใช้แนวคิด "ระเบิดการกดทับจากข้างใน"

แนวคิด “ระเบิดการกดทับจากข้างใน” ซึ่งพัฒนาจากแนวพระราชดำริ “ระเบิดจากข้างใน” ของรัชกาลที่ 9 ได้ถูกนำมาใช้ในการปลดปล่อยอัตลักษณ์ท้องถิ่นเมืองแพร่จากวาทกรรมที่กดทับโดยมีโครงสร้างกระบวนการสำคัญ 3 ระดับ ได้แก่

1. ทำลายภาวะเพิกเฉย (Breaking Indifference)

ขั้นตอนแรกของกระบวนการนี้คือ การตระหนักรู้ถึงปัญหาของการถูกกดทับอัตลักษณ์ผ่านวาทกรรมลบที่แฝงตัวอยู่ในความรับรู้ของคนในและนอกพื้นที่ การตั้งคำถามต่อความจริงที่ถูกผลิตซ้ำโดยวาทกรรมกระแสหลัก จึงเป็นกุญแจสำคัญในขั้นตอนนี้ โดยใช้วิธี การตั้งคำถามแบบโสเครติส (Socratic Questioning) Clark, G. I., & Egan, S. J. (2015) เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นให้ชุมชนตั้งคำถามว่า เรื่องเล่า “แพร่แห่ระเบิด” มีที่มาและข้อเท็จจริงอย่างไร ใครเป็นผู้กำหนดความหมายของวาทกรรมนี้ ทำไมชุมชนจึงยอมรับความหมายเชิงลบนี้มานาน

กระบวนการตั้งคำถามและความสงสัยต่อวาทกรรม “แพร่แห่ระเบิด” เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการตื่นรู้ทางวิพากษ์ (Critical Consciousness) ตามแนวคิดของ Freire (1970) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะเกิดขึ้นได้ ต้องเริ่มจากการตั้งคำถามต่อ “ความจริง” ที่ถูกผลิตซ้ำจนกลายเป็นเรื่องปกติในชีวิตประจำวัน

ในกรณีนี้ คุณณรงค์ จันทรางกูร เป็นผู้เริ่มตั้งคำถามจากประสบการณ์ตรง โดยได้บันทึกไว้ในหนังสือ เมืองแพร่แห่ระเบิด ว่า “...เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2505 ผม (นายณรงค์ จันทรางกูร) ได้ไปทำงานเป็นครูที่โรงเรียนบ้านน้ำปั้ว อำเภอสา จังหวัดน่าน ในวันแรกที่เข้าไปทำงาน เพื่อนครูได้ต้อนรับและทักทายว่า ‘คนเมืองแพร่แห่ระเบิด’ ผมก็ได้แต่ยิ้ม ๆ ไม่รู้ ความหมายในคำทักทายเชิงล้อเลียน หลังจากนั้นก็มักได้ยินคำนี้อีกเสมอ” (ณรงค์ จันทรางกูร, 2560)

ต่อมา คุณณรงค์ยังได้เล่าถึงกรณีของผู้ปกครองจากอำเภอเด่นชัยที่โทรเข้าร่วมรายการวิทยุคนเมืองแพร่ FM 91 MHz รายการสารพันอาชีพ เล่าเรื่องลูกสาวที่ถูกล้อเลียนในโรงเรียนที่จังหวัดเชียงใหม่ว่า “คนเมืองแพร่แห่ระเบิด” จนเกิดความรู้สึกอับอายและกลายเป็นปมด้อย เมื่อพ่อให้คำตอบไม่ได้ ก็ยิ่งตอกย้ำความคลุมเครือของวาทกรรมดังกล่าว และพบว่ากรณีลักษณะนี้เกิดขึ้นกับคนแพร่อีกจำนวนมาก

ด้วยเหตุนี้เอง คุณณรงค์จึงตัดสินใจศึกษาและสืบค้นเพื่อคลี่คลายข้อสงสัยดังกล่าว กระบวนการตั้งคำถามนี้จึงถือเป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญของการทำลาย “ภาวะเพิกเฉย” และนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้เชิงวิพากษ์ที่มีพลังในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างวาทกรรมเดิมที่กดทับอัตลักษณ์ของผู้คนในท้องถิ่น เป็นการปฏิบัติการทางสังคม” หรือ “praxis สอดคล้องกับแนวคิดของ Freire

2. ระเบิดทางความคิด (Igniting Critical Thinking)

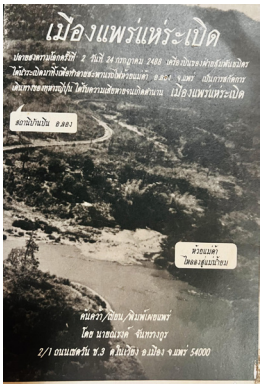
ภายหลังจากที่ชุมชนเริ่มตระหนักถึงโครงสร้างอำนาจและวาทกรรมที่กดทับอัตลักษณ์ของตนเอง ขั้นตอนถัดไปคือการ “เรียนรู้อย่างเป็นระบบ” (Systematic Learning) ผ่านการสืบค้นข้อมูล ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และหลักฐานทางวัตถุ เพื่อสร้างฐานความรู้ที่มีข้อเท็จจริง

รองรับ กระบวนการดังกล่าวนำไปสู่การสร้าง “เรื่องเล่าทางเลือก” (counter-narrative) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อท้าทายมายาคติเดิม และเสนอภาพใหม่ของอัตลักษณ์เมืองแพร่ที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจประวัติศาสตร์อย่างมีเหตุผลและน่าเชื่อถือ

กรณีศึกษาที่สำคัญ คือการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งพบว่าเมืองแพร่มีบทบาทสำคัญในขบวนการเสรีไทย โดยคุณสุรินทร์ โสภารัตนานันท์ อดีตสมาชิกขบวนการเสรีไทย ได้เปิดเผยว่าชาวแพร่เป็นผู้ชี้เป้าหมายให้เครื่องบินของฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดโจมตีสะพานรถไฟห้วยแม่ต้า ตำบลบ้านปิน อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ข้อมูลดังกล่าวได้รับการยืนยันจากผู้มีประสบการณ์ร่วมเหตุการณ์ เช่น พระสมุห์สากล อติพัทโธ (วัดแม่ลานเหนือ) นายสม ไชยแก้ว และนายสมาน หมื่นขัน ซึ่งเป็นผู้อยู่ในเหตุการณ์นำปลอกระเบิดที่ตกค้างไปแห่เป็นระฆังวัดสามแห่ง ได้แก่ วัดแม่ลานเหนือ วัดนาตุ้ม และวัดศรีดอนคำ (MUSEUMTHAILAND, 2562)

นอกจากนี้ ในวันเปิดพิพิธภัณฑ์เสรีไทยแพร่ เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2550 คุณภุชงค์ กันทาธรรม เจ้าของพิพิธภัณฑ์ ได้ขอยืมปลอกระเบิดจากวัดนาตุ้มมาแสดงเพื่อรื้อฟื้นความทรงจำเชิงประวัติศาสตร์และสร้างการรับรู้ใหม่ที่เชื่อมโยง “แพร่แห่ระเบิด” กับขบวนการเสรีไทย ซึ่งเป็นการตีความเชิงบวกต่อบทบาทของท้องถิ่นในประวัติศาสตร์ชาติ (ณรงค์ จันทรางกูร, 2560)

กระบวนการดังกล่าวจึงถือเป็น “การระเบิดทางความคิด” อย่างแท้จริง กล่าวคือ ชาวบ้านได้ใช้ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์และวัตถุพยาน (ปลอกระเบิด) เป็นเครื่องมือในการอธิบายว่า การ “แห่ระเบิด” ไม่ใช่การกระทำที่ไร้เหตุผลหรือสะท้อนความไม่รู้ หากแต่เป็นการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด เป็นการนำเหล็กคุณภาพสูงจากปลอกระเบิดซึ่งปลอดภัยแล้ว มาทำเป็นระฆังแทนการจัดซื้อในราคาสูง เป็นทางเลือกที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นและการฟื้นคืนศักดิ์ศรีของผู้คนอย่างเป็นรูปธรรม

ภาพที่ 9 หนังสือ เมืองแพร่แห่ระเบิด ค้นคว้าโดยคุณณรงค์ จันทรางกูร (2560)

3. สร้างคุณค่าใหม่ (Recreating Positive Identity)

กระบวนการฟื้นคืนอัตลักษณ์ท้องถิ่นของชาวแพร่ได้ดำเนินมาจนถึงขั้นตอนสุดท้าย นั่นคือ การนำเสนออัตลักษณ์ใหม่ที่มีพลังบวก ผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรม สัญลักษณ์ และผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนคุณค่าท้องถิ่นในบริบทร่วมสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำคำว่า “แห่ระเบิด” มาสร้างความหมายใหม่ จากคำล้อเลียนที่มีนัยยะดูแคลน กลายเป็นคำที่สื่อถึง “การระเบิดทางความคิด” และ “การระเบิดพลังสร้างสรรค์ของชุมชน”

ตัวอย่างสำคัญของการนำเสนออัตลักษณ์เชิงบวกนี้ ได้แก่ การตั้งชื่อร้านกาแฟว่า “แห่ระเบิด” ซึ่งทำหน้าที่เสมือนพื้นที่วัฒนธรรมทางเลือก ที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์กับความคิดสร้างสรรค์ร่วมสมัย รวมถึงการจัดนิทรรศการที่นำเสนอเรื่องราวของขบวนการเสรีไทยในจังหวัดแพร่จากมุมมองของคนในพื้นที่ อันเป็นการ “ยืนยันคุณค่าทางประวัติศาสตร์” ของเมืองแพร่อย่างมีศักดิ์ศรี

กระบวนการเหล่านี้นำไปสู่การยอมรับอัตลักษณ์ตนเองและเกิดความภาคภูมิใจในระดับชุมชน ซึ่งค่อย ๆ ขยายวงไปสู่การยอมรับในระดับสังคม เช่น การจัด งานบ้านปินเฟสติวัล ในปี 2560 ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักเพื่ออนุรักษ์สถานีรถไฟบ้านปิน พร้อมทั้งจัดแสดงนิทรรศการที่เล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของเมืองแพร่ โดยเฉพาะประเด็น “แพร่แห่ระเบิด” ที่ถูกนำเสนอในฐานะเรื่องเล่าเชิงบวก สะท้อนถึงพลังของชุมชนในการเปลี่ยนความหมายของวาทกรรมเดิม สื่อจากส่วนกลางจำนวนหนึ่งเข้าร่วมเผยแพร่เรื่องราวนี้ ทำให้ภาพลักษณ์ใหม่ของเมืองแพร่เริ่มได้รับการยอมรับในระดับชาติ

นอกจากนี้ สื่อท้องถิ่นยังมีบทบาทสำคัญในการผลิตซ้ำและขยายความหมายของอัตลักษณ์เชิงบวก ตัวอย่างเช่น เพจ “แพร่รีวิว” ซึ่งมีผู้ติดตามกว่า 300,000 คน ได้เผยแพร่คลิปวิดีโอเรื่อง “ตามรอยแพร่แห่ระเบิด” (แพร่รีวิว, 2019) โดยมุ่งเน้นให้คนในท้องถิ่นเกิดการตระหนักรู้ในคุณค่าของตนเองผ่านประวัติศาสตร์และการเล่าเรื่องแบบร่วมสมัย สื่อจากช่องทางอื่น ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติยังคงเข้ามามีบทบาทในการถ่ายทอดเรื่องราวอย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิด “วาทกรรมใหม่” ที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของสาธารณะต่อเมืองแพร่ในแง่ที่สร้างสรรค์และมีพลัง

ภาพที่ 10 คลิปตามรอย "แพร่แห่ระเบิด"
ที่มา: แพร่รีวิว (2019)

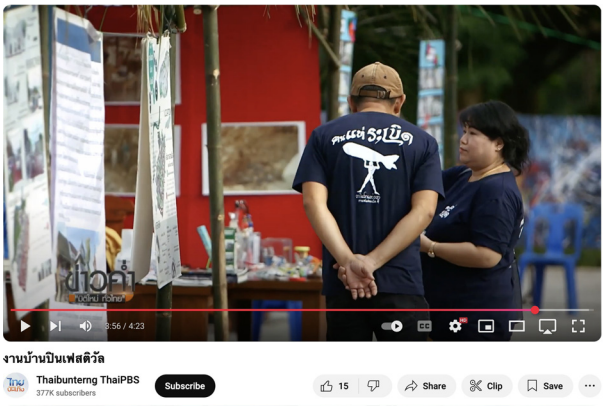

ภาพที่ 11 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานบ้านปินเฟสติวัล สร้างการรับรู้อัตลักษณ์ใหม่

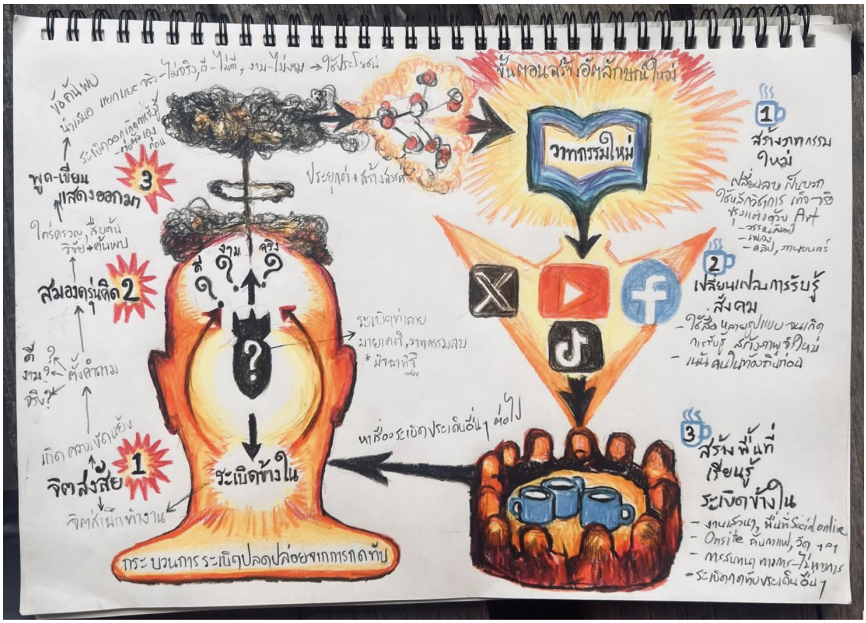

ภาพที่ 12 - 13 บรรยากาศภายในงานบ้านปินเฟสติวัล การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน
เพื่อสร้างการรับรู้อัตลักษณ์ใหม่ของชุมชน

ภาพที่ 14 งานบ้านปินเฟสติวัล ประชาสัมพันธ์อัตลักษณ์ใหม่ผ่านสื่อ

ที่มา: Thaibunterng ThaiPBS (2017)

ภาพที่ 15 กรอบแนวคิดระเบิดการกดทับและสร้างอัตลักษณ์ใหม่

ผลที่เกิดขึ้นในชุมชนแพร่

การประยุกต์ใช้แนวคิด “ระเบิดการกดทับจากข้างใน” ในชุมชนแพร่ก่อให้เกิดผลลัพธ์เชิงบวกที่สำคัญหลายประการ ได้แก่

1. สร้างอัตลักษณ์ใหม่ (Constructing Positive Identity)

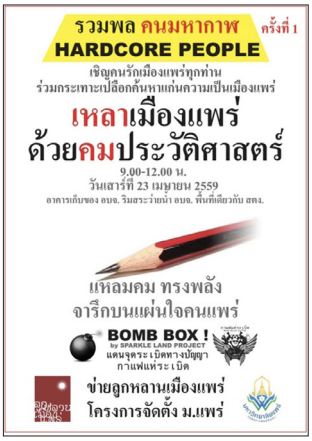
ชุมชนสามารถสร้างนิยามใหม่ให้กับอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยนำเสนอประวัติศาสตร์ที่ถูกต้องและเรื่องเล่าที่มีพลังบวก อัตลักษณ์ใหม่ดังกล่าวไม่เพียงเปลี่ยนการรับรู้ของคนในพื้นที่ แต่ยังเปลี่ยนภาพลักษณ์ที่คนภายนอกมีต่อเมืองแพร่ด้วย

ภาพที่ 16 โปสเตอร์จัดงานสื่อสารเรื่องราวการปลดปล่อยอัตลักษณ์ใหม่ของชุมชนชาวแพร่ 2563
ที่มา: งานเสวนาเล่าเรื่องผ่านเมืองเก่า, 2563

ภาพที่ 17 โปสเตอร์จัดงานสื่อสารเรื่องราวการปลดปล่อยอัตลักษณ์ใหม่ของชุมชนชาวแพร่ 2566
ที่มา: งานเล่าขานตำนานเมืองแพร่, 2566

ภาพที่ 18 โปสเตอร์จัดงานสื่อสารเรื่องราว
การปลดปล่อยอัตลักษณ์ใหม่ของชุมชนชาวแพร่ 2559
ที่มา: งานเหลาเมืองแพร่ด้วยคมประวัติศาสตร์, 2559

2. ฟื้นฟูศักดิ์ศรีของท้องถิ่น (Restoring Local Dignity)

การเปลี่ยนวาทกรรมเชิงลบเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความภาคภูมิใจของคนในชุมชน ทำให้ศักดิ์ศรีและความมั่นใจของคนแพร่ในการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ของตนเองเพิ่มมากขึ้น ปรากฏการณ์นี้ช่วยลดภาวะ Internalized Oppression และทำให้เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อพัฒนาเมืองในทิศทางที่ยั่งยืนยิ่งขึ้น

ภาพที่ 19 - 20 บรรยากาศการบรรยายสร้างการรับรู้อัตลักษณ์ท้องถิ่นใหม่
ให้กับสถาบันการศึกษาและคณะบุคคลต่าง ๆ ในร้านกาแฟแห่งระเบิด

ภาพที่ 21 กาแฟแห่งระเบิดกับการเป็นแหล่งทัศนศึกษาของสถานศึกษาต่าง ๆ ตลอด 15 ปี

3. ส่งเสริมการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจฐานราก (Promoting Tourism and Local Economy)

กิจกรรมและสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ใหม่ของเมืองแพร่ เช่น พิพิธภัณฑ์เสรีไทยแพร่ ร้านกาแฟแห่งระเบิด และกิจกรรมทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้กลายเป็นจุดหมายปลายทางที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว ส่งผลให้เศรษฐกิจฐานรากของชุมชนได้รับการกระตุ้นและเสริมสร้างโอกาสทางอาชีพใหม่ ๆ

เกรนด์

บ้านปิน 'แห่งระเบิด'
สถานีรถไฟน่าเที่ยว

ภาพที่ 22 หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ลงข่าวประชาสัมพันธ์
สถานที่ท่องเที่ยวในพื้นที่กรณีศึกษาแพร่แห่งระเบิด
ที่มา: เดลินิวส์, (2561)

ศิลปะเชิงแนวคิด (Conceptual Art) ชนวนการจุดระเบิดจากข้างใน

ภาพที่ 23 Fountain (1917)
ที่มา: finestre sull' arte, (2025)

กรณีศึกษา “แพร่แห่ระเบิด” สะท้อนการประยุกต์ใช้ศิลปะเชิงแนวคิด (Conceptual Art) ในฐานะ “ชนวน” สำคัญของกระบวนการ “ระเบิดการกดทับจากข้างใน” โดยศิลปะมิได้ดำรงอยู่เพื่อสร้างความงามในเชิงสุนทรียะเพียงเท่านั้น หากแต่ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นให้เกิดการตั้งคำถามต่ออำนาจของวาทกรรมที่ครอบงำ การเลือกนำวัตถุอันตรายอย่าง “ลูกระเบิด” มาแปรเปลี่ยนเป็น “ระฆังวัด” จึงมิใช่เพียงการเปลี่ยนผ่านเชิงสัญลักษณ์ หากยังเป็นการ “เสนอความคิด” ที่ท้าทายมายาคติเดิม ผ่านสายตาและกระบวนทัศน์ของศิลปะร่วมสมัยอย่างมีนัยสำคัญ

พื้นที่ “ร้านกาแฟแห่ระเบิด” ซึ่งทำหน้าที่เป็นนิทรรศการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน จึงมิได้เป็นเพียงพื้นที่จัดแสดงศิลปะ หากแต่เป็นกลไกในการกระตุ้นการเรียนรู้ใหม่ของสังคม โดยใช้กระบวนการทางธุรกิจมาสร้างกระบวนการทางศิลปะเชิงแนวคิด แนวทางเช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Joseph Kosuth และ Sol LeWitt ที่เน้นว่าสาระของศิลปะมิได้อยู่ที่รูปทรงหรือวัสดุ หากแต่อยู่ที่ “แนวคิด” และ “เจตจำนง” ของศิลปิน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดของ Marcel Duchamp ที่ประกาศว่า “ศิลปะคือการเลือก” (Art is choice) ซึ่งแสดงออกอย่างชัดเจนผ่านผลงาน Fountain (1917) ที่นำโถส้วมธรรมดามาตั้งแสดงในบริบทของหอศิลป์ เพื่อท้าทายกรอบนิยามดั้งเดิมของสิ่งที่เรียกว่า “งานศิลปะ” อย่างกล้าหาญ โดยไม่หวั่นเกรงต่อความขัดแย้งหรือการปฏิเสธจากสังคม (Duchamp, M. 1917)

Thierry de Duve (1996) นักวิจารณ์ศิลปะร่วมสมัย ได้อธิบายว่า Fountain คือจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนผ่านนิยามของศิลปะ จากสิ่งที่เน้นทักษะและความงาม มาเป็นสิ่งที่เน้น “การเลือก” และ “การตั้งคำถาม” อันเป็นหัวใจของศิลปะเชิงแนวคิด Duchamp ชี้ให้เห็นว่า

วัตถุธรรมดาเมื่อถูกแยกออกจากบริบทเดิม และนำมาวางในบริบทใหม่ด้วยเจตจำนงของศิลปิน ก็สามารถสร้าง “ความหมายใหม่” และ “บทสนทนาใหม่” กับสังคม โดยเฉพาะเมื่อสิ่งนั้นขัดแย้งกับระบบคุณค่าดั้งเดิม

ศิลปะในกรณีศึกษา “แพร่แห่งระเบิด” จึงมิใช่เพียงสิ่งประดับตกแต่งหรือการแสดงออกทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่คือเครื่องมือทางปัญญาที่ปลดปล่อยเสียงของสิ่งที่เคยถูกลดทอนให้ไร้ความหมายและแปรเปลี่ยน “เรื่องล้อเลียน” ให้กลายเป็นวาทกรรมใหม่ที่มีพลัง สะท้อนจิตวิญญาณแห่งการท้าทายอำนาจเชิงสัญลักษณ์ในโลกร่วมสมัยได้อย่างแยบยล การเลือกนำระเบิดมาทำเป็นระฆัง หรือการเปลี่ยนคำล้อเลียนให้กลายเป็นโลโก้สินค้าและชื่อร้านกาแฟ จึงไม่ใช่เพียงการสื่อสารทางวัฒนธรรม หากแต่เป็น “การเลือก” ที่กล้าหาญในเชิงวาทกรรม เปรียบได้กับการสืบทอดพลังแห่งการวิพากษ์และการท้าทายอำนาจตามรอย Duchamp อย่างร่วมสมัยและมีบริบททางสังคมเฉพาะถิ่นที่ชัดเจน

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การประยุกต์ใช้แนวคิด “ระเบิดการกดทับจากข้างใน” ในพื้นที่ท้องถิ่น จากกระบวนการทำงานจริงในพื้นที่เมืองแพร่ พบว่าแนวคิด “ระเบิดการกดทับจากข้างใน” ไม่ได้เป็นเพียงกรอบทางทฤษฎี หากแต่สามารถนำไปใช้ในกระบวนการจริงเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น การจัดนิทรรศการท้องถิ่น การรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ผ่านพิพิธภัณฑ์ชุมชน การเปิดพื้นที่สนทนาในร้านกาแฟแห่งระเบิด ตลอดจนการใช้คำล้อเลียนอย่าง “แพร่แห่งระเบิด” กลับมาเป็นสัญลักษณ์ของความภาคภูมิใจ ทั้งหมดนี้ช่วยปลดปล่อยความคิดของคนในพื้นที่ออกจากกรอบเดิมที่เคยถูกทำให้รู้สึกด้อยค่า

คำพูดจากคนในชุมชน เช่น “เมื่อก่อนก็อายเหมือนกัน แต่ตอนนี้เล่าให้ลูกหลานฟังได้แบบไม่รู้สึกต่ำต้อย” หรือ “ไม่คิดว่าจะมีใครสนใจเรื่องของเรา พอมีคนมาทำให้เห็นก็รู้สึกภูมิใจ” สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของจิตสำนึกที่เกิดขึ้นจริง อันเป็นผลจากการนำแนวคิดไปประยุกต์ใช้ในระดับปฏิบัติ ไม่ใช่เพียงการวิเคราะห์เชิงทฤษฎี

ข้อจำกัด/บทเรียน/แนวทางขยายผล

ข้อจำกัด

- การขับเคลื่อนแนวคิดนี้จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือและแรงสนับสนุนจากคนในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งไม่สามารถเร่งรัดได้ในระยะสั้น
- แนวคิด “ระเบิดจากข้างใน” อาจถูกตีความคลาดเคลื่อนหากไม่มีการสื่อสารที่ชัดเจนหรือสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

บทเรียน

- ศิลปะและกิจกรรมสร้างสรรค์สามารถเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการเปิดพื้นที่สนทนาและการตั้งคำถามต่อ วาทกรรมเดิม
- การรื้อฟื้นอัตลักษณ์ท้องถิ่นไม่ใช่การลบอดีต แต่คือการตีความใหม่ผ่านมุมมองของคนในพื้นที่เอง ซึ่งสร้างการมีส่วนร่วมและความภูมิใจในท้องถิ่น

แนวทางขยายผล

- ส่งเสริมการใช้แนวคิดนี้กับพื้นที่อื่นที่มีลักษณะการกดทับทางวาทกรรม เช่น จังหวัดชายแดนใต้ ภาคอีสาน หรือชุมชนเมืองชายขอบ
- สนับสนุนการจัดเก็บประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากมุมมองของคนในพื้นที่ โดยใช้สื่อร่วมสมัยเพื่อเข้าถึงคนรุ่นใหม่
- สร้างความร่วมมือระหว่างชุมชน ศิลปิน และภาคการศึกษาเพื่อพัฒนา “พื้นที่เรียนรู้ร่วม” ที่ต่อเนื่องและยั่งยืน โดยเฉพาะจากหน่วยงานอุดมศึกษา ในยุคที่ “ความรู้” เป็นปัจจัยขับเคลื่อนเศรษฐกิจสำคัญของโลก สังคมไทยจำเป็นต้องปรับตัวสู่ เศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-Based Economy - KBE) ซึ่งต้องอาศัยบทบาทสำคัญของการอุดมศึกษา ในการผลิต สร้าง และถ่ายทอดความรู้ (Kriengsak Chareonwongsak, 2024)

บทสรุปเชิงนโยบาย (Policy Brief)

กรณีศึกษา “แพร่แห่งระเบิด” แสดงให้เห็นว่า การฟื้นฟูและเสริมสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นมิได้เกิดจากโครงการที่ริเริ่มโดยรัฐจากส่วนกลาง หากแต่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ การตั้งคำถามและการสร้างวาทกรรมใหม่โดยคนในพื้นที่เอง ภายใต้แนวคิด “ระเบิดการกดทับจากข้างใน” ซึ่งสอดคล้องกับแนวพระราชดำริ “การพัฒนาต้องระเบิดจากข้างใน” ของรัชกาลที่ 9 และแนวคิดทางสังคมศาสตร์ร่วมสมัยจากบทเรียนในพื้นที่ นำมาสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายที่สามารถขยายผลสู่ชุมชนอื่น ๆ ได้ ดังนี้:

1. ส่งเสริมพื้นที่ปลอดภัยทางวาทกรรมในชุมชน

ภาครัฐควรสนับสนุนการจัดตั้งพื้นที่สำหรับการเล่าเรื่องท้องถิ่นอย่างเสรี เช่น นิทรรศการชุมชน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ร้านกาแฟวัฒนธรรม หรือกิจกรรมศิลปะ เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนสะท้อนอัตลักษณ์ของตนเองโดยไม่ถูกครอบงำ

2. บูรณาการ “วาทกรรมเชิงบวก” ในการพัฒนาอัตลักษณ์

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรร่วมมือกับนักวิชาการและศิลปินในการสร้างวาทกรรมใหม่ที่ให้คุณค่าต่ออัตลักษณ์ท้องถิ่น พร้อมสนับสนุนทุนวิจัยและทุนสร้างสรรค์ที่มุ่งยกระดับ

ความหมายทางวัฒนธรรมจากฐานราก

3. พัฒนาเนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม

กระทรวงศึกษาธิการควรสนับสนุนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นที่สะท้อนความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพื่อลดมายาคติและปลูกฝังความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเองตั้งแต่ระดับการศึกษา

4. ส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์บนฐานอัตลักษณ์

ควรสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยใช้อัตลักษณ์ท้องถิ่นเป็นทุนทางวัฒนธรรม เช่น การผลิตสินค้าที่มีความหมายทางประวัติศาสตร์ โลโก้ สื่อสร้างสรรค์ หรือกิจกรรมท่องเที่ยวที่สื่อถึงความภาคภูมิใจในชุมชน

5. จัดตั้งกลไกติดตามผลกระทบของวาทกรรมเชิงลบ

ควรมีหน่วยงานรับผิดชอบในการติดตามและประเมินผลกระทบจากการใช้วาทกรรมที่ลบหลู่หรือดูหมิ่นท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลประกอบการออกแบบนโยบายที่มีความละเอียดอ่อนทางวัฒนธรรม

6. บูรณาการแนวคิด “ระเบิดจากข้างใน” สู่ระดับนโยบายสาธารณะ

ควรบรรจุแนวคิดการฟื้นฟูอัตลักษณ์จากภายในและการสร้างอัตลักษณ์เชิงบวกไว้ในแผนพัฒนาวัฒนธรรมแห่งชาติและนโยบายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน โดยเปิดพื้นที่ให้ภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคมมีบทบาทร่วมกัน

7. ใช้สื่อดิจิทัลและกิจกรรมศิลปวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

ควรพัฒนาสื่อสารคดี หนังสั้น หรือคอนเทนต์บนสื่อดิจิทัลที่นำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นในมุมมองใหม่ รวมถึงสนับสนุนกิจกรรมศิลปวัฒนธรรม เช่น เทศกาลท้องถิ่น งานศิลปะร่วมสมัย หรือการแสดงพื้นบ้าน เพื่อสร้างความเข้าใจข้ามวัฒนธรรม และยกระดับวัฒนธรรมท้องถิ่นสู่สังคมร่วมสมัย

บทสรุป (Conclusion)

บทความวิชาการนี้ได้นำเสนอการวิเคราะห์กรณีศึกษา “เมืองแพร่แห่งระเบิด” ผ่านแนวคิด “ระเบิดการกดทับจากข้างใน” ซึ่งประยุกต์มาจากแนวพระราชดำริ “ระเบิดจากข้างใน” ของรัชกาลที่ 9 ผสานกับแนวคิดทฤษฎีอำนาจและวาทกรรมของ Foucault และ Bourdieu รวมถึงแนวคิดการศึกษาเพื่อปลดปล่อยของ Freire เพื่ออธิบายปรากฏการณ์การกดทับอัตลักษณ์ท้องถิ่น กระบวนการฟื้นฟูอัตลักษณ์ใหม่ และศิลปะเชิงแนวคิด

กระบวนการ 3 ขั้นตอน ได้แก่ (1) ทำลายภาวะเพิกเฉย (Breaking Indifference),

(2) ระเบิดทางความคิด (Igniting Critical Thinking), และ (3) สร้างคุณค่าใหม่ (Recreating Positive Identity) ได้ช่วยให้ชุมชนแพร่สามารถปลดปล่อยตนเองจากวาทกรรมเชิงลบ “แพร่แห่งระเบิด” และสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่มีพลังบวก สะท้อนถึงความภาคภูมิใจในท้องถิ่นและศักดิ์ศรีของชุมชน

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นไม่เพียงแต่ส่งผลต่อการฟื้นฟูอัตลักษณ์และศักดิ์ศรีของชุมชนเมืองแพร่ แต่ยังส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากผ่านการท่องเที่ยวและกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ ตลอดจนขยายแนวทางการเปลี่ยนแปลงวาทกรรมนี้ไปยังชุมชนท้องถิ่นอื่น ๆ ที่ประสบปัญหาคล้ายคลึงกันในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม กระบวนการดังกล่าวยังคงเผชิญกับข้อจำกัดที่ต้องการการสนับสนุนเพิ่มเติม ทั้งด้านทรัพยากร การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และการเผยแพร่ข้อมูลเพื่อสร้างความเข้าใจในระดับชาติและสากล

ท้ายที่สุด แนวทาง “ระเบิดการกดทับจากข้างใน” เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นให้มีความยั่งยืน เสริมสร้างความหลากหลายทางวัฒนธรรมและสร้างสังคมที่มีความยุติธรรมทางวาทกรรมในระยะยาว ซึ่งไม่เพียงแต่มีคุณค่าต่อประเทศไทย แต่ยังสามารถเป็นแนวทางในระดับสากลสำหรับชุมชนท้องถิ่นที่เผชิญกับความท้าทายจากวาทกรรมกดทับในทุกมิติ

เอกสารอ้างอิง

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2539). *การต่อสู้ทางวัฒนธรรม: อัตลักษณ์และความรุนแรงในสังคมไทย.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ณรงค์ จันทรางกูร. (2560). *เมืองแพร่แห่งระเบิด. คณะทำงานพิมพ์เองแพร่.* 2/1 ถนนเชตวัน ซ.3 ต.ในเวียง อ.เมือง จ.แพร่ 54000.

ณรงค์ จันทรางกูร. (2566). ชาวเมืองแพร่ผู้ปิดทองหลังพระ. สถาบันปรีดี พนมยงค์. https://pridi.or.th/ th/content/2023/11/1766

เดลินิวส์. (2561). *บ้านปิน 'แห่งระเบิด' สถานีรถไฟน่าเที่ยว.* เดลินิวส์. หน้า 12.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2549). *ชาติไทยกับชนชาติอื่น.* กรุงเทพฯ: มติชน.

แพร่รีวิว. (2019). ตามรอย "*แพร่แห่งระเบิด*". https://www.facebook.com/phrae.review/videos/ 1335758119906068

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. นานมีบุ๊คส์.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2555). *ลูกระเบิดจำลองในพิพิธภัณฑ์เสรีไทยแพร่ โรงแรมภราดร แพร่.* https://db.sac.or.th/museum/museum-detail/747

สถาบันปรีดี พนมยงค์. (2566). *พิพิธภัณฑ์เสรีไทยสายแพร่.* https://pridi.or.th/th/content/2023/11/1767

สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2563, 27 มกราคม). *นิทรรศการและเสวนา "เล่าเรื่องผ่าน เมืองเก่า".* https://asa.or.th/news/tale-through-old-cities/

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2559). *เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน.* กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด.

AMAZING THAILAND. (2566). *เล่าขานตำนานเมืองลอง: การแสดงแสงเสียง ณ วัดศรีดอนคำ* [โปรเตอร์กิจกรรม]. จังหวัดแพร่. https://thai.tourismthailand.org/Events-and-Festivals/การแสดงแสงสีเสียง-เล่าขานตำนานเมืองลอง-ครั้งที่-16

Amnesty International Thailand. (2021). *เสียงจากสามจังหวัดชายแดนใต้: ปากท้อง ประวัติศาสตร์ และบาดแผล.* https://www.amnesty.or.th/blog/2021/09/เสียงจากสามจังหวัดชายแ/

Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge.* Garden City, NY: Anchor Books.

Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power* (J. B. Thompson, Ed.; G. Raymond & M. Adamson, Trans.). Cambridge: Polity Press.

Chanrochanakit, P. (2011). *Deforming Thai politics: As read through Thai contemporary art.* Third Text, 25(4), 419–429. https://doi.org/10.1080/09528822.2011.587687

Chareonwongsak, K. (2024). *Redesigning Thailand's higher education for the challenge of a knowledge-based economy.* Social Sciences Research and Innovations (SSRI), 1(1), 10-29.

Clark, G. I., & Egan, S. J. (2015). The Socratic Method in Cognitive Behavioural Therapy: A Narrative Review. Cognitive Therapy and Research, 39(6), 863–879. https://doi.org/10.1007/s10608-015-9707-3

Conversi, D. (1997). *The Basques, the Catalans and Spain: Alternative routes to nationalist mobilization.* Reno: University of Nevada Press.

de Duve, T. (1996). *Kant After Duchamp.* Cambridge, MA: MIT Press.

Duchamp, M. (1917). *Fountain. In The Blind Man, no. 2. finestre sull'arte. (2025). Marcel Duchamp: The inventor of conceptual art, life, works, style.* https://www.finestresullarte.info/en/ab-art-base/marcel-duchamp-the-inventor-of-conceptual-art-life-works-style

Foucault, M. (1980). *Power/knowledge:* Selected interviews and other writings 1972–1977 (C. Gordon, Ed.). New York: Pantheon Books.

Foucault, M. (1995). Discipline and punish: The birth of the prison (A. Sheridan, Trans.). Vintage Books.https://monoskop.org/images/4/43/Foucault_Michel_Discipline_and_Punish_The_Birth_of_the_Prison_1977_1995.pdf

Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed.* New York: Continuum.

Human Rights and Equal Opportunity Commission. (1997). *Bringing them home: Report of the National Inquiry into the Separation of Aboriginal and Torres Strait Islander Children from Their Families.* Sydney: Commonwealth of Australia.

MGR Online. (2555). *"หมอทศ" ปลุกแดงแพร่ แห่โลง-เผาหุ่น "พิเชษฐ-ปชป." อ้างถูกคำ "แพร่แห่ระเบิด" หมิ่นศักดิ์ศรี.* https://mgronline.com/local/detail/9550000102041#google_vignette

MUSEUMTHAILAND. (2562). *ลูกระเบิดทำเป็นระฆังที่วัดศรีดอนคำ วัดนาตุ้ม และวัดแม่ลานเหนือ.* https://www.museumthailand.com/en/3499/storytelling/แพร่...แห่ระเบิด/

Pyke, K. (2010). *What is internalized racial oppression and why don't we study it? Acknowledging racism's hidden injuries. Sociological Perspectives,* 53(4), 551–572. https://doi.org/ 10.1525/ sop.2010.53.4.551

Thaibunterng ThaiPBS (2017). *งานบ้านปินเฟสติวัล.* https://www.youtube.com/watch?v=yQCt5RDRym4

Truth and Reconciliation Commission of Canada. (2015). *Honoring the truth, reconciling for the future; Summary of the final report of the Truth and Reconciliation Commission of Canada.* Ottawa: Government of Canada.